

crkva u svijetu

PRINOSI

NOVIJE TIPOLOGIJE TEMPERAMENATA

Živan Bezić

KONSTITUCIJSKE TIPOLOGIJE

Kako nam je već poznato, klasifikacija psiholoških tipova se vrši na temelju izabраниh kriterija razvrstavanja.¹ Može se postaviti toliko tipologija koliko se uzme klasifikacionih kriterija. Da budemo pregledniji, mi ćemo suvremene tipologije razvrstati u nekoliko kategorija koje čine srodni kriteriji. Na taj način dobivamo konstitucijske i kliničke tipologije te još tipologije svojstava.

Konstitucijske tipologije bi se opet mogle podijeliti na dvije podvrste, prema tome da li se više oslanjamo na tjelesno ili duševno ustrojstvo čovjeka. Najprije ćemo se osvrnuti na tipologiju tjelesne konstitucije.

Kako je očevidno, njezin temeljni kriterij tipiziranja jest tjelesno ustrojstvo čovjeka. Prema zastupnicima ove tipologije korelacija između tjelesnog sustava i temperamenta je vrlo visoka (Sheldon npr. tvrdi da iznosi oko 80). Drugi sumnjaju u tako visoku cifru podudaranja, ali priznaju da korelacija stvarno postoji. Po Kretschmeru su samo primarne (elementarne) duševne dispozicije povezane s tjelesnim ustrojstvom.

Hipokratova i Galenova tipologija, koju smo već upoznali, po svojoj prvotnoj zamisli spada također u ovu klasu. Ona se temelji na endokrinom sustavu organizma. Kasniji su joj tipolozi dali oblik tipologije svojstava zanemarujući njezin fiziološki kauzalitet. Na početku našega stoljeća ruski neurolog Pavlov ju je nanovo oživio na starim temeljima.² Pavlov je prihvatio četiri klasična tipa dajući im samo nova imena: ži-

¹ Ž. Bezić, *Tipologija temperamenta*, CuS, br. 2, g. 1980.

² I. P. Pavlov, *Oeuvres choisies*. Ed. langues étrang., Moscou, 1961.

vahni (sangvinik), neobuzdani (kolerik), mirni (flegmatik) i slabi (melan-kolik). Bazira ih ne samo na endokrinom nego i na nervnom sustavu. Nažalost, Pavlov je svoju tipologiju gradio više na psećim nego na ljudskim temperamentima. Nastavivši istim putem njegovi su učenici Ivanov i Smolenski izradili također četiri tipa (samo s novim imenima) na temelju tjelesnih reflexa.

Osim živčanih reflexa neki tipolozi uzimaju u obzir i druge elemente ljudske anatomije, npr. mišićne reflexe i pokrete (miokinetika), sklad i tempo tjelesnih funkcija (bioritam), oblik lubanje (frenologija), crte lica (fiziognomija, mimika), pokrete i crte ruku (gestikulacija, hirologija) ili samo način pisanja (grafologija). Za sve te pokušaje klasifikacija možemo reći općenito da je vanjski izgled (antropognomika) redovito samo prigoda da se pojedini temperament bolje izrazi, dakle može biti više posljedica nego uzrok čuđi. Kao što tjelesna struktura djeluje na psihičke procese, jednako tako i ovi utječu na rad tjelesnih organa. U čovjeku postoji psihosomatsko jedinstvo.

Pokušaji uzimanja čitave tjelesne konstitucije za temelj tipologiziranja postoje još od XVIII. st. (Halle) i nastavljaju se tijekom devetnaestoga. Francuzi Rostan i Sigaud ponudili su slijedeću tipologiju: digestivni, muskularni, respiratorni i cerebralni tip. Sami nazivi upućuju na kriterije razvrstavanja.

Oslanjajući se na anatomiju ljudskoga tijela, najskladniju i najsvastavniju tipologiju izradio je liječnik i psihijatar E. Kretschmer.³ Najprije je počeo s bolesnicima, a zatim je pokušao dati i tipologiju normalnog čovjeka. On je prije svega ustanovio da među ljudima prevladavaju tri anatomska tipa: piknički (krupni, debeli, okrugli), leptosomni (mršavi, dugonjasti, koštunjavi) i atletski (jaki, mišićavi, širokih ramena). Videći da ne može sve ljude strpati u te tri klase, poslije je još dodao miješani, atipični ili displastički tip (ovom posljednjem pripadaju bolesni primjerci).

Upornim radom i studijem Kretschmer je nadalje uočio da se i crte ljudskog temperamenta poklapaju s anatomske reljefom čovjeka. Temperament povezan sa pikničkim ustrojstvom nazvao je *ciklotimni*, onaj povezan sa leptosomnim *shizotimni*, a onaj s atletskim *viskozni* tip. Kao liječnik je nadalje opazio da ciklotimni tip na prelazu u duševnu bolest postaje cikloidnim, a u teškoj bolesti cirkularnim. Isto tako shizotimni tip prelazi u shizoidni, odnosno u shizofreniju, a viskozni degradira u viskoidni, odnosno u epilepsiju. Shematski prikazano imamo slijedeću sliku:

anatomski tip	zdrav temperament	nezdrav temp.	bolestan temp.
1. piknik	ciklotimni	cikloidni	cirkularni
2. leptosom (astenik)	shizotimni	shizoidni	shizofreni
3. atleta	viskozni	viskoidni	epileptični

³ U mnogim svojim djelima, najviše u *Körperbau und Charakter*, 20. izd. Berlin, 1951.

Evo najkraće karakteristike pojedinih Kretschmerovih tipova (i to samo zdravih, za bolesne nemamo prostora): Čovjek ciklotimnog tipa (pilknik) je extravertiran, praktičan, društven, prijazan, dobroćudan, objektivan, realist, optimist, empiričar i uživatelj. Shizotimni tip (leptosom, astenik) je intravertiran, nepraktičan, teoretičar, nedruštven, samotar, mislilac, nestabilan, nesiguran, osjetljiv, rezerviran, melankolik, nervozan, kompleksan, idealist i reformator. Viskočni (atleta) je više intravertiran nego extravertiran, praktičan je, voli društvo, ali se u njemu drži više pasivno, umjeren je, uravnotežen, flegmatik, polagan, tolerantan, ustrajan, strpljiv i konzervativan.

Cl. Conrad je donekle ispravio Kretschmera s genetičkog stajališta, pa je svoje tipove označio imenima: piknomorfni, leptomorfni i metromorfni.⁴

I američki liječnik W. H. Sheldon vjeruje u povezanost tjelesnog ustrojstva i temperamenta. Pri tome najviše pazi na vanjske oblike i glavne funkcije koje daju ton temperamentu. Priznaje da nema čistih tipova, pa ih temperira prema svojim kriterijima. Drži da postoje tri somatska tipa: endomorfni: nježni, okrugli, debeljkasti, glatke i fine kože (kao jabuka); mezomorfni: jaki, mišićavi, širokih pleća, naborane kože (kao naranča); i ektomorfni: slabi, živčani, koštunjavi, mršavi, vlažne kože (kao luk). Kako se vidi, Sheldon uglavnom kreće Kretschmerovim stazama.

Proučavajući odnos anatomije i duševnih sklonosti Sheldon je došao do zaključka da je za endomorfa tipična viscerotonija, za mezomorfa somatotonija, a za ektomorfa cerebrotonija. *Viscerotonija* teži u prvome redu fizičkom zadovoljstvu i udobnosti, blagostanju i dobrom apetitu. Ona otkriva čuvstvena, društvena, familijarna, prijazna, tolerantna i extravertirana čovjeka. *Somatotonija* pokazuje sklonost fizičkoj snazi i radu, energiji, aktivnosti, extravertiziji, vlastoljubivosti, agresivnosti, tvrdoći, sportu i riziku. *Cerebrotonija* je dispozicija prema duševnoj aktivnosti, umnom radu i znatiželji. Takav tip cijeni knjigu, znanost i umjetnost, intravertiran je te voli samoću i odricanje. Napet je, nervozan i osjetljiv. Muče ga vlastiti i tuđi problemi.⁵

Kako smo se mogli uvjeriti, konstitutivne tipologije grade svoj sistem na organskoj podlozi tijela. Korelacija s temperamentom postoji, ali nema apsolutnu vrijednost. Tjelesna građa i oblik utječu samo djelomice (kod nekoga više, kod nekoga manje) na duševna svojstva. Genotip i fenotip se uvijek ne pokrivaju. Somatski i psihički profil ne moraju se podudarati. Aludirajući na Kretschmerovo glavno djelo O. Kroh je izjavio: »Der Zusammenhang zwischen Körperbau und Charakter nicht zwingend ist«.⁶

A DUŠEVNA KONSTITUCIJA?

I među samim Kretschmerovim učenicima našlo se je onih koji su se zapitali: zar za djelovanje temperamenta duševna struktura nije važnija od tjelesne? Prihvaćajući udio fizičke konstitucije, oni su uvidjeli da isto

⁴ C. Conrad, *Der Konstitutionstypus als genetisches Problem*, Berlin, 1941.

⁵ W. Sheldon, *Varieties of human physique*. Harper, New York, 1940; *Varieties of temperament*. Harper, New York, 1942.

⁶ *Experimentelle Beiträge zur Typenkunde*. Zeit. f. Psychol, Bd 14, 1929.

tako, a možda još i više, ima odlučnu ulogu duševna konstitucija pojedinca. Tako je npr. G. Pfahler, nakon što je počeo istraživanjem tjelesnih funkcija, spoznao da u temeljne ljudske funkcije spada i duševna djelatnost i onda postavio dva osnovna tipa: tip čvrstog unutrašnjeg sadržaja i tip labavog unutrašnjeg sadržaja. Iz njih je izveo još 12 podtipova.⁷

P. Malapert je na temelju svog mišljenja da u ljudskoj duši postoje četiri temeljne funkcije (inteligencija, čuvstvo, volja i aktivnost) postavio slijedeće tipove: apatični, čuvstveni, intelektualni, aktivni, umjereni i voluntaristički. Sama imena jasno označuju glavno svojstvo svakog od tih temperamenata.⁸ Njegov se je zemljak J. Boutonier oslonio samo na volju kao temelj čudi te je dobio tri glavna tipa: zavisni (s 5 podvrsta), zatvoreni (s 5 podvrsta) i neuredni (s 4 podvrste).⁹ Kako se vidi, on je kod postavljanja svoje klasifikacije imao pred očima samo bolesne tipove.

Braća E. i W. Jaensch uzeli su za podlogu svoje tipizacije duševnu i tjelesnu kondiciju i na temelju obiju proučavali integriranost ljudske osobe. Oslanjajući se na »eidetsku sliku« pojedinca, postavili su dva temeljna tipa: integrirani (u sebi cjelovit i jedinstven) i dezintegrirani. Svaki od njih opet daje tri podtipa.¹⁰

Tipologija C. G. Junga je daleko poznatija. On je za temeljni kriterij razvrstavanja uzeo samo duževnu konstituciju. Za njega je od presudne važnosti osnovna duševna usmjerenost (Grundeinstellung): da li je čovjek okrenut prema sebi kao subjektu ili prema svijetu, okolini, objektu. Tu je dakle bitan odnos prema unutarnjem i vanjskom svijetu, prema duhovnim ili materijalnim vrednotama. Tako je Jung otkrio da postoje dva izvorna tipa: intra- i extra-vertirani. On, doduše, priznaje da u svakom pojedinou opstojе obje tendencije, ali da ipak jedna prevladava. Uzimajući u obzir također i pomoćne kriterije, Jung je dobio još 4, odnosno 8 podtipova. Za Junga je značajno da uviđa i važnost podsvijesti, pa je došao do paradoxalnog nalaska da extravertirani tip u podsvijesti postaje intravertiran, i obratno.

S čovjekom je kao i s njegovim srcem: ono najprije uvlači krv u se (sistola), a zatim je tjera dalje, van (dijastola). *Intravert* je sistoličan tip, okrenut sebi, uvraćen u se, subjektivan, tih, zatvoren u svoj svijet, samostalan, misaon, stvaralac, duboko osjetljiv, samotar, miran, ozbiljan, ustrajan, vjeran, sklon razmišljanju, znanosti, umjetnosti i mistici. Neprilagodljiv je okolini, nezadovoljan svijetom, rado kritizira i traži reforme, slabo pozna stvarnost, hladan je, egocentričan i sklon neurozama. *Extravert* je dijastolične naravi, otvoren svijetu i ljudima, objektivan, empiričar, realist, konkretan, čuvstven, površan, društven, otkrivač, tehničar, nesamostalan, neustrajan, impulsivan, bezbrižan i često prevrtljiv.¹¹

⁷ G. Pfahler, *System der Typenlehren*. III. izd. Leipzig, 1942.

⁸ P. Malapert, *Les éléments du caractère et leurs lois de constitution*, PUF, Paris, 1930.

⁹ J. Boutonier, *Les défaillances de la volonté*. PUF, Paris, 1949.

¹⁰ E. Jaensch, *Die Eidetik u. die typologische Forschungsmethode*. Leipzig, 1933.

¹¹ C. G. Jung, *Psihološki tipovi*. Kozmos, Beograd, 1963. L. W. Morris, *Extro-*

L. Klages je na glasu kao »otac moderne karakterologije«. Pokazao se je vrlo jednostranim u svojim zaključivanjima. Sasvim je zanemario tjelesnu potku čovječstva. No jednako je bilo i protivnik »duha«, kojeg je on smatrao neprijateljem »duše«, tj. života i životne topline.¹² Očito je bio pod uplivom Nietzschea. Klages temelji temperament (koji on stalno zove karakterom) na odnosu duh-duša i proučava materijal, kvalitet, strukturu i tektoniku temperamenta. Ipak nije uspio postaviti jednu sustavnu i opću tipologiju, nego se je zaustavilo samo na dva tipa: duhovni (Geist, misao, sumnja, kritika, beživotnost) i duševni (Seele, čuvstvo, stvaranje, vrednovanje, život). U Klagesove zasluge spada još i postavljanje naučnih temelja grafologije.¹³

E. Spranger je za svoju tipologiju izabrao kao kriterij usmjerenje prema vrednotama (Wertrichtung). Odabranu vrednota formira čovjekov život i tako nastaju životni oblici (Lebensformen). U svakom životnom obliku su uključene sve vrednote, ali ne sve u jednakoj mjeri, a jedna među njima uvijek dominira. Iz te dominantne vrednote Spranger je izveo šest jednostavnih tipova i tri kompleksna. To su:

1. teoretski: teži za istinom, snaga mu je u spoznaji, njeguje nauku,
2. ekonomski: teži za korišću, djeluje ekonomično, bavi se privredom,
3. estetski: voli ljepotu, sve vrednuje estetično, bavi se umjetnošću,
4. religiozni: teži totalitetu, religiozan je i rado obavlja vjerske čine,
5. društveni: voli zajedništvo, djeluje kolektivno, ima socijalne ideale,
6. politički: imponira mu moć, rado vrši vlast, bavi se politikom.

Kompleksnim tipovima Spranger smatra:

7. tehničara, koji također teži korisnosti, pri čemu se služi tehnikom,
8. pravnika, koji poštuje vlast, proučava je, ali je sam ne posjeduje,
9. odgojitelja, koji je poštivalac vrijednosti, osobito moralnih, socijalnih i religioznih, a zadatak mu je da ih prenosi na mladi naraštaj.¹⁴

Sprangerovi tipovi su idealno zamišljeni (Idealtypen), dosta su simplificirani i teško ih je pronaći u čistom stanju.

F. Künkel je za podlogu tipiziranja uzeo istu odrednicu kao i Jung — usmjerenje prema subjektu (Ich-haftigkeit) ili prema objektu (Sachlichkeit), ali je došao do drugačije klasifikacije. On je nazvao svoje tipove aktivnim ili stvarnim, odnosno pasivnim ili nestvarnim. Stvarnome je uvijek pred očima objekt ili zbilja, a nestvarnome subjekt, tj. njegove unutarnje potrebe. Svaki od ta dva tipa je opet podijelio na dvije podvrste i dao im slikovita imena: zvijezda (star), Cezar, kućni šturak (Heimchen) i blesan (Tölpel).¹⁵

•
version and Introversion. Wiley, Chichester 1979.

¹² L. Klages, *Der Geist als Widersacher der Seele*. Leipzig, 1929; *Die Grundlagen der Charakterkunde*. XI. izd. Bonn, 1951.

¹³ L. Klages, *Graphologie*. IV. izd. Heidelberg, 1949.

¹⁴ E. Spranger, *Lebensformen*. VII. izd. Halle, 1930.

¹⁵ F. Künkel, *Einführung in Charakterkunde*. 13. izd. Hirzel, Stuttgart, 1962.

Još bih samo spomenuo filozofa Jaspersa. I on za svoje polazište uzima sukob između subjekta i objekta, ali uvažava još i odnos prema vrednotama. Njegovom kombinacijom Jaspers je dobio dva osnovna tipa, od kojih svaki sadrži još tri podtipa. Objektivni tip je naime ili aktivno, ili kontemplativno, ili mistički nastrojen. Subjektivni tip je sobom zabavljen na aktivan, kontemplativan ili neposredan način.¹⁶

KLINIČKE TIPOLOGIJE

One su se razvile na klinikama, objekt su im bili bolesnici (duševni u prvom redu, ali i tjelesni), a subjekt liječnici, psihijatri i psihoterapeuti. Neki liječnici su se odmah ograničili samo na tipologiziranje bolesna svijeta, a neki su upali u napast da svoju tipologiju prenesu i na zdrave, smatrajući da su bolesni tipovi samo ekstremni slučajevi zajedničke psihe. Za osnovni kriterij vrednovanja uzimali su bolesna a ne zdrava čovjeka.

Na taj način se je rodila i prva Kretschmerova tipologija. Zbog njezina medicinskog nastanka i prosuđivanja mogli bismo je slobodno uvrstiti i u ovu grupu. Cikloidni, shizoidni i viskoidni tipovi, a pogotovo cirkularni, shizofreni i epileptični spadaju doista u kliničku obradu (psihopatologija). Obradili smo je ipak u konstitucijskim tipologijama, jer bez Kretschmerova udjela konstitucijska tipologija ne bi bila razumljiva, a i on sam je jasno lučio ponašanje zdravih i bolesnih. Amo bismo mogli ubrojiti također i Boutonierovu tipologiju volje.

C. Lombroso i njegova škola gledali su u svim ljudima prvotno moralno bolesne tipove. Po njegovu mišljenju u svakom tzv. »normalnom« tipu leži pritajeni zločinac. Postoje i »rođeni kriminalci« koji svoju prestupničku narav ne mogu ni na koji način sakriti. Tu su napokon i »divlji« tipovi, koji su divlji ili pitomi prema tome u kojoj se kulturnoj ili društvenoj sredini razvijaju.¹⁷ Suvremeni psiholozi, kriminolozi i sociolozi više se uopće ne pozivaju na Lombrosove pretjerane sudove.

Delmas i Boll su zamislili pet normalnih tipova: požudni, dobri, društveni, aktivni i emotivni. Njima bi odgovaralo pet psihotičkih: paranoi, ludaci, mitomani, manijaci i hiperemotivni. Njihov razvoj zavisi o atrofiji ili hipertrofiji patoloških sastojaka.¹⁸ G. Palmade misli da se svi bolesni tipovi dadu razvrstati po Kretschmerovoj shemi (shizoidni, cikloidni i viskoidni) s dodatkom još dvaju patoloških tipova: histeroidnog i seksualno devijantnog.¹⁹ Kod ovih posljednjih može se nabrojiti čitava legija abnormalnih (solipsisti, homofili, sadisti, mazohisti, nekrofilii, fetišisti, voajeri, exhibicionisti, impotentni, frigidni itd.).

U kliničku tipologiju treba ubrojiti i Freudovu psihoanalizu. Njezino ishodište naime moramo tražiti u Freudovoj ordinaciji. Čitava nje-

¹⁶ K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*. III. izd. Basel, 1925.

¹⁷ Poznata su mu djela: *L'uomo delinquente, Genio e follia, La donna delinquente, L'uomo di genio, Delitto cause e rimedi*.

¹⁸ Prema G. Palmade, *La caractéologie*. PUF, Paris, 1976, str. 59.

¹⁹ Ib. XII. izd., str. 60.

zina zgrada je građena na pacijentima, a ne na normalnim i zdravim ljudima. Freud je smislio svoju teoriju liječeći bolesne i patološke tipove. Po njemu je libido glavni pokretač svih čovječjih energija (Lustprinzip, načelo uživanja). Taj libido je u svojoj srži zapravo seksualni nagon, pa je stoga po Freudu sex glavni katalizator temperamenta. Načelo ugodnosti redovito dolazi u sukob s okolnom stvarnošću, pa se mora potiskivati i odgađati za bolje priloge (Realitätsprinzip, načelo stvarnosti). Kako je ljudska ličnost slojevita, naš ego se razvija u sukobu i balansiranju između nagona (id, es) i morala (superego, überich). U toku tih sukoba se rađaju neuroze, psihoze i kompleksi, u kojima strada ljudska ličnost i deformira se karakter.

Freud nije imao namjeru stvarati nikakvu tipologiju, pa je nije ni postavljao izričito. Ipak mu se je psihoanalitička tipologija nametnula sama od sebe s oslonom na faze spolnog razvoja, kako ih je Freud zamišljao. On je naime pretpostavljao da se djetinji i mladenački život odvija u slijedećim fazama: oralna (koncentracija na usne, sisanje), analna (defekacija), falička (od grčkog *phallos*), latentna (neopredjeljenost prema seksualnom objektu) i genitalna (prihvatanje i upotreba genitalija). Pošto su djetinji doživljaji sudbonosni za čitav život te većina ljudi ostaje navezana (fixacija) na pojedine faze dječjeg razvoja (infantilizam) ili se pak na njih povraća (regresija), to nastaju stalni tipovi ljudskog ponašanja, koji odgovaraju pojedinim razvojnim fazama. S obzirom na to koliko je duboko libido uvriježen u pojedincu očituju se slijedeći tipovi: erotski, opsesivni, narcistički, erotsko-narcistički, narcističko-opsesivni i erotsko-opsesivni.²⁰

Razvidno je da je Freudova tipologija jednostrano i krivo bazirana na spolnom nagonu. Iza nje ne stoje ozbiljni empirijski dokazi. Može se djelomično primijeniti jedino na seksualno nastrane tipove. Neki su je psiho-terapeuti potpuno napustili (Adler, Jung), a mnogi ublažili (neofrejdovci, Klein, Horney, Fromm). W. Reich joj je još nadodao i političke dimenzije. On naime brodi između Freuda i Marxa. Po Reichu čud (karakter) ima ne samo jedan temelj (nagon), nego i drugi: društvo. Superego bi naime bio jači od ida. Sex je pitanje društvene moći i kontrole.²¹

TIPOLOGIJE SVOJSTAVA (CRTA)

Mnogi psiholozi vole određivati temperamente i njihove tipove prema vanjskim svojstvima osobe, koje onda nazivlju crtama (traits). Kao što svako lice ima svoje crte, tako ih ima i svaki temperament. Crte su nešto realno i primjetivo, prikladne su za opažanje, empirijski određive. Mogu biti dubinske (tj. izvirati iz temeljnih unutarnjih poriva) ili površinske naravi, a redovito je jedna između njih dominantna u profilizaciji svake osobe. Allport smatra da su crte ličnosti uvijek stvarne i spoznatljive, ali

²⁰ U raznim svojim djelima, posebno u *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*. XIII. izd. London, 1947.

²¹ W. Reich, *L'analyse caractérielle*. Payot, Paris, 1971.

da tipovi koje od njih krojimo više odgovaraju našim subjektivnim mjerilima i zamišljajima.²²

Osim onih tipologa koji preferiraju opisivanje tjelesnih crta neke osobe (morfologija), ima i takvih koji posvećuju pažnju samo duševnim svojstvima subjekta. U takve spada i nizozemski psiholog G. Heymans.²³ On je u suradnji sa zemljakom Wiersmom postavio tri temeljna kriterija razvrstavanja: emotivnost, aktivnost i reaktivnost (ovu posljednju Francuzi prevode s »retentissement«, Nijemci »Nachwirkung«, Talijani »riso-nanza«, a mi ćemo reći »uzvrat«). Posljednji je kriterij opet mjerio kvocijentom primarnosti i sekundarnosti, pa je dobio ukupno osam tipova:

Emotivni	$\left\{ \begin{array}{l} \text{aktivni} \\ \text{neaktivni} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{sekundarni: EAS} \\ \text{primarni: EAP} \end{array} \right.$	<ol style="list-style-type: none"> 1. strastveni 2. kolerik
		$\left\{ \begin{array}{l} \text{sekundarni: EnAS} \\ \text{primarni: EnAP} \end{array} \right.$	<ol style="list-style-type: none"> 3. sentimentalni 4. nervozni
Neemotivni	$\left\{ \begin{array}{l} \text{aktivni} \\ \text{neaktivni} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{sekundarni: nEAS} \\ \text{primarni: nEAP} \end{array} \right.$	<ol style="list-style-type: none"> 5. flegmatik 6. sangviničnik
		$\left\{ \begin{array}{l} \text{sekundarni: nEnAS} \\ \text{primarni: nEnAP} \end{array} \right.$	<ol style="list-style-type: none"> 7. apatik 8. amorfni

Šteta je što Heymans nije uopće uzeo u obzir biološko-somatsku bazu ljudske ličnosti.

Jednako je postupao i francuski psiholog R. Le Senne.²⁴ On je posudio od Heymansa iste temeljne kriterije, ali ih je proširio dodatnim parametrima i nazvao ih je tendencijalnim i pomoćnim kriterijima (širina polja svijesti, analitička inteligencija, egocentrizam, alocentrizam, glavna tendencija i oblici mentalne strukture). Pomoću njih je izradio do sada najsvestraniju tipologiju temperamentata (ili karaktera, kako ih on zove). Značajke i nazivi njegovih tipova isti su kao i kod Heymansa, samo ih je on poredao drugačije.²⁵ Njegovu su tipologiju preuzeli mnogi psiholozi (npr. Berger, Le Gall, Mucchielli), pa i sama Société Internationale de Caractérologie.

H. Eysenck je za osnovu svoje tipologije upotrebio četiri dimenzije psihe: intra i ekstraverziju, neuroticizam, stabilnost i inteligenciju.²⁶ Služeći se njima bio je prisiljen da se opet vrati na staru klasičnu tipologiju, kako se to lijepo vidi na ovoj Eysenckovoj kružnici

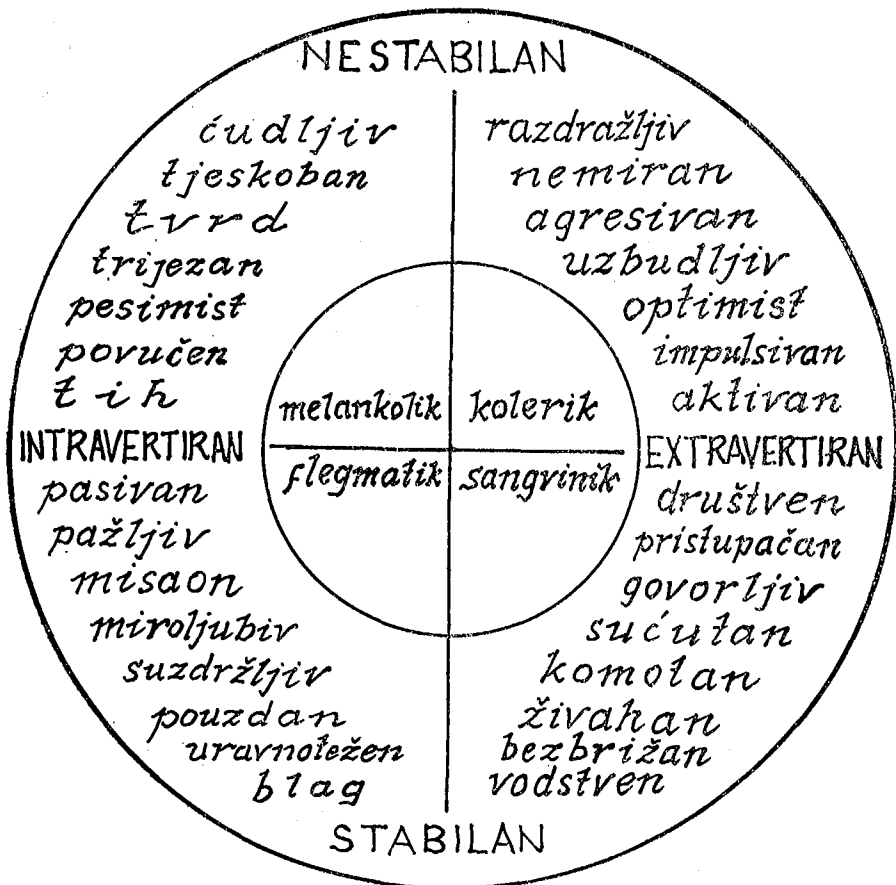
²² G. Allport, *Sklop i razvoj ličnosti*. Kultura, Beograd, 1969, str. 449.

²³ G. Heymans, *Inleiding tot de speciale psychologie*. 2. sv. Haarlem, 1932. N. Galli, *Introduzione alla caratterologia di Heymans*. Roma, 1961.

²⁴ R. Le Senne, *Traité de caractérologie*. III. izd. PUF, Paris, 1949.

²⁵ *Ib* str. 130.

²⁶ H. J. Eysenck, *The structure of human personality*. II. izd. Methuen, London 1970; *Dimensions of Personality*. Routledge, London, 1974.

Kod Eysencka postoji još jedna tipologija, ali izvedena na temelju ponašanja i životnih stavova (attitude). Po tom ključu je dobio opet 4 tipa koja je nazvao: radikalni, humanitarni, religiozni i konzervativni. Služeći se istim kriterijima Stagner i Katzoff su dobili tri tipa: konzervativni, socijalni i nacionalni,²⁷ a Hicks i Wirght 4, tj. ekonomski, politički, religiozni i estetski. Lako je opaziti kako svi oni oru po Sprangerovim brazdama.

Još je uži kriterij izabrao Rus Mihajlovski. On se ograničio samo na socijalno vladanje ljudi i zaključio da postoje samo dva tipa: adaptirani ili praktični te neadaptirani ili idealni. Prvome pripisuje samo negativne, a drugome samo pozitivne značajke. Prvi tip je nosilac svih nehumanih sistema, a drugi je pionir progressa i humaniteta.²⁸

²⁷ R. Stagner, *Psychology of personality*. IV. izd. McGraw, N. York, 1974, 285.

²⁸ Prema G. Palmade, op. cit., 112.

VRIJEDNOST TIPOLOGIJE

Iako su psiholozi bili prisiljeni stvarati tipove i tipologije, ipak iskreno priznaju da ne postoje neki čisti tipovi. Većina ljudi, prosjek naših poznanika, teško se daje ugurati u kalup nekog određenog tipa. Netko se više približuje jednom tipu, a netko drugome. Za nekoga velimo da je »temperamentan«, za drugog naprotiv da je bezličan, amorfan.

Kategorijom »tipa« nikako se ne može iscrpiti sve bogatstvo vlastitosti i osebnosti jednog individuuma. »Tip stoji na prelazu između općega i posebnoga.«²⁹ Nikakvim klasifikacijama nije moguće obuhvatiti sve šarenilo posebnoga i pojedinačnoga. U svim ljudima leži toliko toga netipičnoga. Spoznaja da se ljudi mogu vladati atipično pripada našem dnevnom iskustvu. To se može opaziti ne samo u logorima³⁰ (gdje vladaju izvanredne prilike), nego i u normalnim uvjetima života.

Bilo da uzmemo samo jedan kriterij razvrstavanja u tipove ili njih više kombiniramo, nikada ne ćemo dobiti neke savršene tipologije. Maksimalno koliko bile zanimljive i zamamljive neke od tipologija što smo ih proučili, sve su one ipak manjkave. Allport je u pravu kad piše: »Tipologije su pogodne i zavodljive, ali nije pronađena još ni jedna koja bi davala sliku celokupne individue.«³¹ Najbolji dokaz za to je činjenica što postoji toliko mnoštvo tipologija. Znači da ni jedna u potpunosti ne zadovoljava.

Ipak su sve one korisne, jer svestrano oslikavaju svoj predmet. Jedan se predmet bolje upozna ako ga se fotografira iz više raznih kutova. K tome se barem neki od konkretnih tipova ipak mogu lijepo uklopiti u zamišljene tipove.

Tipologije su zapravo učinjene za raspoznavanje grupa, a ne pojedinaca. One su »tipične« samo za skupine, jer je svako ljudsko biće temperament za sebe, neponovljiv i neukalupljen. Kod svakoga su čovjeka elementi njegove čudi drukčije »temperirani«. Stoga smo skloni tvrdnji da prosječni čovjek obično pripada miješanom tipu. S jednim ga tipom veže jedno svojstvo, a s drugim drugo. Većina ljudi su »bastardi«, pripadaju raznim tipovima i subtipovima. Tako se tipovi dodiruju i miješaju, nemaju oštrih granica.

Stoga se potpuno slažemo sa psihologom Rempleinom: »Svaki je čovjek više nego tip, više nego svi tipovi skupa: individuuum s jedinstvenim i jedinstvenim svojstvima. Stoga tipiziranje predstavlja samo jedan korak dijagnozi, kojemu mora pristupiti slijedeći korak: upoznavanje pojedinačne osobne posebnosti. Tipologija nije dakle nikada glavni već prolazni cilj, nikada svrha nego sredstvo do svrhe. Njezinim jedinim ciljem ostaje dijagnoza pojedinca.«³²

²⁹ H. Remplein, *Psychologie der Persönlichkeit*. V. izd. Reinhardt, München, 1965, str. 420.

³⁰ To svoje iskustvo iznosi V. Frankl u knjizi *Der Wille zum Sinn*, II. izd. Huber, Bern, 1978, str. 89.

³¹ G. Allport, op. cit., str. 30.

³² H. Remplein, op. cit., str. 596.

Ostajući na tom stajalištu, pitamo se: koja je od nabrojanih tipologija najbolja? Teško je to reći. Svaka je dobra sa svoga gledišta, prema postavljenim kriterijima razvrstavanja, ali je upravo zbog toga i ograničena, jednostrana. Najveći ugled uživa klasična tipologija, u njezinom suvremenom ruhu, zatim Jungova, Kretschmerova i Heymans-Le Senneova. Najbolje je reći da se sve one međusobno dopunjuju i da bi trebalo svaki konkretni slučaj razmotriti po kriterijima svih priznatih tipologija.

Još posljednje pitanje: je li ljudski temperament odgojiv? Za karakter smo vidjeli da se može i da se mora odgajati. Vrijedi li to i za ćud? Prije konačnog odgovora jedna konstatacija: temperament je konstitutivan, prirodan, najprije biološki determiniran. Ne može se dakle bitno mijenjati. On je relativna konstanta.

No upravo zbog toga što je temperament relativna konstanta, izvodimo zaključak da nije apsolutna. Znači da bi se barem djelomično ipak mogao mijenjati i usavršavati. Sreća je naime da ćud nije samo rezultat fizijske sfere, ona je ujedno plod i duševnih struktura, volje i odgoja kao i ostalih (ne)kulturnih i ambijentalnih utjecaja. Uz naslijeđenu baštinu ćud se razvija u znaku sredine, odgoja i samoodgoja. Cl. Conrad misli da se i temperamenti razvijaju približujući se tijekom razvoja čas jednom čas drugom tipu. E. Jaensch drži da svaćija ćud prolazi kroz razne faze razvoja.

Prema tome možemo zaključiti: postoji mogućnost odgoja ćudi, ali je ograničena. Premda ne možemo bitno izmijeniti svoj temperament, možemo ga dotjeravati i popravljati. Kako svaki nosi u sebi i pozitivne i negativne elemente, pozitivni se daju usavršiti, a negativni umanjiti, pročistiti i ublažiti, kad se već ne mogu temeljito iskonijeliti.

Ili da se poslužimo minimalističkim savjetom Guyja Palmade? On piše: »Nije mudrost u mijenjanju karaktera (tako on naziva ćud, moja op.), jer takvo nešto je praktični nemoguće, nego ga treba takva, kakav jest, najbolje koristiti.³³

³³ G. Palmade, op. cit., str. 121. Kako se npr. koristi temperament u sportu govori nam knjiga B. A. Vjatkina »*Rol temperamenta v sportivnoj dejateljnosti*«, izd. Fizkultura i sport, Moskva, 1978.

NOUVELLES TYPOLOGIES DES TEMPERAMENTS

Résumé

On peut classifier les typologies modernes en trois groupes: constitutionnelles (d'après la constitution somatique ou psychique), cliniques et les typologies des propriétés.

Entre celles qui se basent sur la structure corporelle se distinguent les typologies de Kretschmer (cyclothymie, schizothymie, viscothymie) et de Sheldon (viscérotonie, somatotonie, cérébrotonie). Sur la constitution psychique ont édifié leurs typologies Jung (extraverti et introverti) et Spranger (l'homme théorique, économique, esthétique, religieux, social, et politique).

Dans le groupe clinique l'auteur place, entre les autres, la psychanalyse de Freud. N'ayant pas l'intention d'élaborer une typologie caractérielle, Freud cependant range les hommes selon les phases et l'intensité d'instinct sexuel.

Une bonne typologie d'après les propriétés provient des psychologues Heymans et Le Senne. Dans leurs yeux les critères principaux de la typisation sont l'émotivité, l'activité et le retentissement.

A la fin l'auteur relativise toutes les typologies en indiquant leurs éléments positives et négatives. Chacune est relativement bonne, aucune parfaite. Le tempérament est difficile à changer, mais tout de même il est un objet convenable pour l'éducation.